

Nationella riktlinjer

naturum®

i Sverige

Rapport 5376 · juni 2004

Naturum i Sverige

Nationella riktlinjer

NATURVÅRDSVERKET

juni 2004

”Ytterst gäller det
att vi tillägnar oss och våra barn,
den nya generationen, en spirande insikt
om alla organismers beroende av varandra
och därmed en realistisk uppfattning
om människans roll i tillvaron. [...]
Med den inställningen går människan
inte längre ut i naturen,
hon går in i den.”

Lennart Rådström: "In i naturen" (1977)

Beställningar

Ordertel: 08-505 933 40

Orderfax: 08-505 933 99

E-post: natur@cm.se

Postadress: CM-Gruppen, Box 110 93, 161 11 Bromma

Internet: www.naturvardsverket.se/bokhandeln

Naturvårdsverket

Tel: 08-698 10 00, fax: 08-20 29 25

E-post: natur@naturvardsverket.se

Postadress: Naturvårdsverket, SE-106 48 Stockholm

Internet: www.naturvardsverket.se

ISBN 91-620-5376-0

ISSN 0282-7298

© Naturvårdsverket 2004

Layout: IdéoLuck AB

Store Mosse naturum

Förord

Den engelska termen *visitor center* är en internationell beteckning på ett centrum för besökare till skyddad och på annat sätt besöksvärd natur- eller kulturmiljö. Sådana anläggningar finns med varierande utformning i många länder. I Sverige benämns de naturum sedan 1973, då Naturvårdsverket inledde försöksverksamhet på tre platser efter förebilder från USA och Storbritannien. Idag finns 42 naturum i Sverige och flera nya är planerade. Naturvårdsverket äger varumärket och godkänner vilka anläggningar som får kalla sig naturum.

Naturvårdsverket ser naturum som ett viktigt medel att förmedla kunskap om natur och naturvård, berika allmänhetens friluftsliv och inspirera till besök i naturen. Information är en betydelsefull del av naturvårdsplaneringen och ett medel att förena bevarande med hållbart nyttjande för friluftsliv och naturturism. Regeringen anger i skrivelsen om en förnyad naturvårdspolitik att spridning av kunskap och information är av avgörande betydelse för naturvårdens långsiktiga framgång. Regeringen framhåller också att naturupplevelser är en viktig del av vår livskvalitet och att vistelse i natur för rekreation är angeläget för att uppfylla folkhälsomålen.

Det har förflutit tio år sedan de förra riktlinjerna/policyn för naturum beslutades. Den översyn som nu har gjorts är grunden för att höja ambitionerna och utveckla naturumverksamheten vidare. I riktlinjerna behandlas principer för etablering, drift och uppföljning av naturum, rollfördelning mellan olika aktörer m.m. Vi hoppas att det kommande genomförandet av riktlinjerna ska ge oss ännu bättre naturum, som motsvarar de höga förväntningar som besökare och samhälle har rätt att ha på ”portarna” till vår värdefulla svenska natur.

Dokumentet består av grundtext som utgör själva riktlinjerna, kompletterad av kommentarer av vägledningskaraktär i fotnot. Projektledare har varit Per Wallsten.

Stockholm i juni 2004

Björn Risinger
Direktör för Naturresursavdelningen

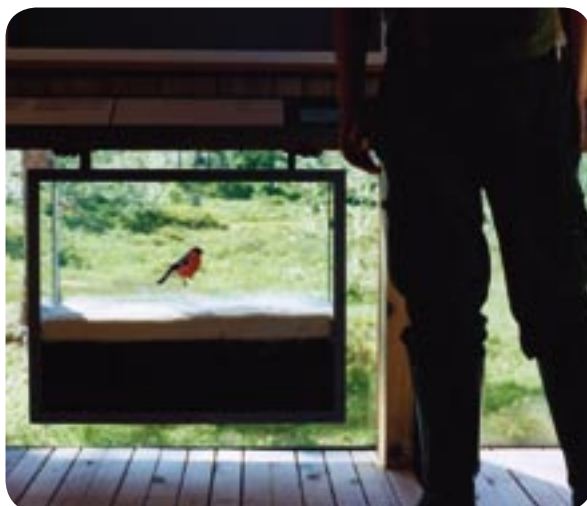

Nationalparkernas Hus

Innehåll

Förord.....	3
Innehåll.....	4
Sammanfattning.....	5
Summary.....	6
Riktlinjer för naturum.....	7
1. Inledning.....	7
2. Syfte.....	7
3. Målgrupp.....	8
4. Lokalisering och utformning.....	8
5. Huvudmannaskap och finansiering.....	10
6. Verksamhet.....	11
7. Uppföljning och utvärdering.....	14
8. Varumärket naturum.....	14
9. Namn och logotyp.....	15
10. Naturvårdsverkets roll.....	15
11. Länsstyrelsernas roll.....	16
Bilaga 1: Naturum och annan naturinformation – en överblick.....	17
Bilaga 2: Grafiska regler för naturums logotyp.....	20
Bilaga 3: Naturvårdsverkets beslut om riktlinjer för naturum.....	22
Bilaga 4: Beskrivning av bilderna.....	23

En angelägen uppgift för naturvården är att informera allmänheten om naturen, särskilt den som är skyddad enligt miljöbalken. Naturum utgör ett viktigt redskap i det arbetet

Fulufjällets naturum

Sammanfattning

Naturum i Sverige – nationella riktlinjer

Ett naturum är centrum för besökare till ett naturområde. Det motsvarar de internationella ”visitor centers”. Naturum ska beskriva, förklara och ge förståelse för områdets värden, samt inspirera till vistelse och naturkontakt där. Naturum består av en eller flera byggnader med information inom- och utomhus. Det behandlar områdets natur-, kultur- och upplevelsevärden samt hur människan påverkat landskapet.

Naturvårdsverket äger rätten till naturum såsom registrerat varumärke. Verkets riktlinjer anger hur arbetet med naturum ska bedrivas i Sverige, och vad som ska gälla för de anläggningar som efter Naturvårdsverkets tillstånd får kallas naturum och använda den särskilda logotypen.

Naturum ska i första hand ligga i eller i nära anslutning till attraktiva naturområden av högt värde för naturvård och friluftsliv. Det innebär ofta nationalparker och välbesökta naturreservat, men kan också gälla andra naturområden med höga friluftsvärden och /eller nära tätorter.

I och i anslutning till naturum ska finnas utställningar, programverksamhet och naturvägledning utomhus. Naturum ska vara bemannade med välutbildad personal och ha generösa öppettider. Statliga naturum ska ha gratis inträde. Målgrupp är allmänheten utan speciella förkunskaper.

Framställningen i naturum ska vara såväl objektiv och saklig som lustfylld och inspirerande. Byggnader och information ska vara estetiskt tilltalande och ha hög kvalitet. Byggprocess, material och drift ska vara miljöanpassade.

Naturvårdsverket äger de statliga naturumen och bidrar med finansiering för att anlägga och driva dem. De förvaltas normalt av länsstyrelsen. Andra naturum kan ha kommuner, stiftelser eller organisationer som huvudman.

Huvudmannen för ett naturum ska följa upp och utvärdera verksamheten. Detta ska regelbundet rapporteras till Naturvårdsverket, som har ett övergripande ansvar för att främja, utveckla och inspirera arbetet med naturum i Sverige.

Summary

Naturum (visitor centres) in Sweden — national guidelines

“Naturum“ is a term applied in Sweden to facilities, which correspond to the visitor centres that are found at natural areas in many other countries. The function of a naturum is to describe, explain and increase awareness of the surrounding area’s natural values, and thus to inspire visitors to experience nature directly. A naturum consists of one or more buildings, which contain information about the area’s natural features, recreational values and human history, including the impact of humans on the local landscape.

“Naturum“ is a registered trademark of the Swedish Environmental Protection Agency, which has drawn up guidelines for the operation of naturums in Sweden. The guidelines indicate the rules that should apply at facilities authorized by the Agency to be called naturums and to use the special logotype.

Preferably, naturums are to be located within or near attractive natural areas of great value for nature conservation and outdoor recreation. Many such areas are national parks and much frequented nature reserves; but naturums may also be located in other sites of recreational importance and/or near towns and cities.

Exhibitions, programme activities and outdoor nature interpretation shall be offered in or near naturums. They shall be staffed with well-educated personnel and maintain ample opening hours. The information and activities are directed primarily to members of the general public with no special knowledge of natural history. Entrance to naturums managed by the state shall be free of charge.

The information presented in naturums shall be objective, well-founded, entertaining and inspiring. The buildings and information displays shall be aesthetically appealing and have high quality. Construction methods, materials and building maintenance shall be environmentally friendly.

State-run naturums are owned by the Swedish Environmental Protection Agency, which allocates funding to build and operate them. Country administrative boards manage most of them. Other naturums may be owned and operated by municipalities, foundations and voluntary organizations.

Owners are responsible for conducting follow-up and evaluation of naturum operation and activities. Findings shall be reported regularly to the Swedish Environmental Protection Agency, which has overall responsibility for promoting and inspiring the development of naturums in Sweden.

Fulufjällets naturum

Riktlinjer för naturum

1. Inledning

En angelägen uppgift för naturvården är att informera allmänheten om naturen, särskilt den som är skyddad enligt miljöbalken. Naturum utgör ett viktigt redskap i det arbetet.

Naturum är ett centrum för besökare till ett naturområde. Det beskriver, förklarar och ger förståelse för områdets värden och inspirerar till vistelse och naturkontakt där. *Kommentar*¹

Naturum är också ett registrerat varumärke som ägs av Naturvårdsverket. Dessa riktlinjer anger principer för hur naturumverksamheten ska bedrivas i Sverige samt vad som ska gälla för de anläggningar som efter Naturvårdsverkets tillstånd får kallas naturum och använda dess logotyp.

2. Syfte

Naturum ska visa vägen in i naturen. I naturum ska besökaren på ett lustfyllt sätt få kunskap om naturen, förståelse och känsla för alla dess värden samt inspireras att bege sig dit, vistas där och få en fördjupad naturkontakt som utbyte

¹ *Kommentar:* Naturum består av en eller flera byggnader där det bedrivs informationsverksamheter såväl inom- som utomhus. Ett naturum behandlar inte enbart de naturvetenskapliga aspekterna utan beskriver även upplevelsevärden och människans beroende av och påverkan på natur- och kulturlandskapet.

Naturum är ett av flera verktyg för att informera om naturen. Andra är utomhusutställningar, entréskyltning, naturstigar, markerade leder, vägvisning, guidade turer, foldrar, böcker, Internetbaserad information, m.m. Flera av dessa förekommer i anslutning till naturum. För en utförligare beskrivning av olika former av naturinformation, se bilaga 1.

Naturvårdsverket införde naturumbegreppet 1973 efter förebild från "visitor centers" i Nordamerika och Storbritannien. Namnet naturum är en latinisering av det internationellt gångbara "natur". Det avses föra tankarna till natur och rumsbegrepp samtidigt som det associerar till museum och forum.

av sitt besök. Ett naturum ska därmed fungera som en port till naturen i allmänhet och ett visst naturområde i synnerhet. *Kommentar*²

I syftet ingår att genom utställningar, programaktiviteter och annan naturvägledning:

- öka kunskapen om ett naturområdes naturvetenskapliga, natur- och kulturhistoriska, kulturella och upplevelsemässiga värden,
- fördjupa besökarnas förståelse för naturområdet; förklara vad som hänt, händer och varför det sker,
- vägleda besökarna om vad man kan se, uppleva och göra i området och hur man lämpligen tar sig dit,
- motivera/påverka besökarna att uppträda i och använda naturområdet på sådant sätt att dess värden bevaras,
- skapa förståelse för behovet av att bevara och vårda naturen i allmänhet och i området i synnerhet,
- stimulera intresset för natur, naturvård och naturstudier och tjäna som underlag för olika undervisningsbehov,
- ge kunskap om hur människan använt sig av och påverkat naturen i ett kulturhistoriskt perspektiv, *kommentar*³
- sprida kännedom om en trakts naturskyddade områden och andra besöksmål för friluftslivet.

3. Målgrupp

Huvudsaklig målgrupp för naturumverksamheten är den breda allmänheten i alla åldrar utan speciella förkunskaper. *Kommentar*⁴

En viktig grupp är skolans lärare och elever. Även andra än svenskspråkiga besökare ska genom lämplig översättning kunna ta del av innehållet i naturum. Lokaler, verksamheter och information ska så långt möjligt vara tillgängliga också för personer med funktionshinder.

4. Lokalisering och utformning

Initiativ. Initiativ till naturum kan tas av aktörer på lokal, regional eller central nivå.

Planering. Som underlag för beslut om nya naturum ska finnas en övergripande plan för information om det aktuella området, med tydliga mål för naturvägled-

² *Kommentar:* Ett naturum är ofta knutet till ett avgränsat område – ett naturreservat, en nationalpark eller annat område med särskilda naturvärden. Det kan i vissa fall även behandla områden i en vidare bemärkelse som en större trakt, en region, ett län, en naturtyp eller ett mer avgränsat tema.

³ *Kommentar:* I ”människans användning” ingår effekter av skötsel (och utebliven sådan) av den kulturpräglade naturen och mänsklig påverkan på både gott och ont.

⁴ *Kommentar:* Även regelbundna eller särskilt kunniga besökare bör få utbyte av sitt besök. Detta kan ske genom fördjupningsmöjligheter och genom att verksamheten förnyas och utvecklas, genom omväxlande programverksamhet samt genom tillfälliga utställningar.

I naturum ska besökaren på ett lustfyllt sätt få kunskap om naturen, samt få förståelse och känsla för alla dess värden.

Värmlands naturum

ningen. Beslutsunderlag för nya naturum ska även innehålla bedömningar av investerings- och driftskostnader samt hur dessa ska finansieras. *Kommentar*⁵

Lokalisering. Ett naturum ska i första hand ligga i eller i nära anslutning till attraktiva naturområden av högt värde för naturvård och friluftsliv, ofta innehållande nationalparker och välbesökta naturreservat. Naturum ska normalt utgöra en lättillgänglig del av huvudentrén till området. *Kommentar*⁶

Lokal förankring. Vid beslut om nya naturum ska beaktas hur en naturumetablering kan bidra till utvecklingen av omgivande bygd, och därigenom leda till ökad acceptans för naturvård och områdesskydd. Etablering av naturum ska inkludera en lokal process för förtroende och samverkan. *Kommentar*⁷

⁵ *Kommentar:* En fullständig informationsplan bör innehålla följande moment: a) Analys av situationen idag; vilka besökarna är, hur de rör sig, när de kommer och vad de söker. b) Utredning av potentiella målgrupper och behovet av information och naturvägledning, såväl ur förvaltningens som ur besökarens perspektiv. c) Mot bakgrund av detta formuleras mål för informationen. d) De mest lämpliga formerna för information/naturvägledning i området väljs ut, såsom exempelvis naturum, entréskyltning, självguidande naturstigar eller utomhusutställningar. e) Lämpliga platser för de valda informationsinsatserna lokaliseras. g) Riktlinjer anges för informationens teman och formgivning.

⁶ *Kommentar:* Ett naturum anläggs vanligen vid områden med höga naturvärden, men kan även lokaliseras i anslutning till andra viktiga naturområden vars betydelse främst konstitueras av höga friluftsvärden eller närhet till tätorter. Naturum kan i vissa fall även behandla en större trakt, en region, ett län, en naturtyp eller ett mer avgränsat tema – men bör generellt ändå ligga med närkontakt till den natur det tolkar.

⁷ *Kommentar:* Exempelvis kan via naturum nya arbetstillfällen och ökade inkomster komma att skapas inom turism och servicenäringar.

Möjligheter utanför naturum. Vid lokaliseringen ska beaktas möjligheterna till att i anslutning till naturum ta vara på eller utveckla attraktiva och lättillgängliga målpunkter, naturstigar m.fl. former av naturvägledning i fält.

Besökarantal. Även det förväntade besökarantalet ska beaktas vid lokaliseringen. *Kommentar*⁸

Funktion och kvalitet. Ett naturum ska utgöra en attraktion i sig själv genom sin utformning och sitt innehåll, samtidigt som det bör förstärka platsens eller områdets värde och identitet. *Kommentar*⁹

Projektering och byggande. Innehåll i och design av utställning bör i ett tidigt skede samverka med utformning av byggnaden.

Samverkan. Möjligheter till samverkan på platsen bör tas tillvara, såväl med områdets förvaltning som privata aktörer. *Kommentar*¹⁰

Miljöanpassning. Utställning, byggnad och drift ska vara miljöanpassade i material, drift och byggprocess. Verksamheten bör minst uppfylla kraven för miljöcertifiering enligt ISO 14001. Statliga naturum bör ingå i Naturvårdsverkets miljöledningssystem.

5. Huvudmannaskap och finansiering

Huvudman. Statliga naturum ägs av Naturvårdsverket. Huvudman och tillika naturumförvaltare är normalt länsstyrelse eller annan områdesförvaltare. Huvudman, ägare och förvaltare för annat än statliga naturum kan vara stiftelser, kommuner och organisationer. Huvudmannen kan utse andra naturumförvaltare, via uppdrag, arrende eller annat avtal. Huvudmannen är ansvarig för att följa upp verksamheten. För varje naturum ska finnas en ansvarig föreståndare. *Kommentar*¹¹

Finansiering av statliga naturum. Naturvårdsverket ska bidra till att finansiera anläggning och drift av statliga naturum. *Kommentar*¹²

⁸ *Kommentar:* Förväntad årlig besöksfrekvens i ett planerat naturum bör vara minst 20 000 besök.

⁹ *Kommentar:* Statliga naturum ska liksom andra offentliga anläggningar ha höga ambitioner och vara ett föredöme när det gäller kvalitet inom arkitektur, formgivning och design (prop. 1997/98:117, Skr. 2002/03:129). Det gäller såväl naturumbyggnader som utställningar och anslutande mark. Ny arkitektur ska enligt regeringen berika och förnya den befintliga miljön men samtidigt utgå från den äldre bebyggelsens värden, de naturgivna förutsättningarna samt helhetsmiljön. Även naturum med annan huvudman bör självfallet vara av hög kvalitet.

¹⁰ *Kommentar:* I de fall när naturum är samlokaliserat med andra verksamheter, ska naturum ha en tydlig egen identitet och entré.

¹¹ *Kommentar:* Huvudman är en förvaltningsrättslig benämning på den som har huvudansvaret för en verksamhet eller institution. Det omfattar alltid dels ett kostnadsansvar och dels ett juridiskt ansvar för verksamheten.

¹² *Kommentar:* Medel för drift och underhåll av naturum ingår i Naturvårdsverkets medel för skötsel av skyddade områden via länsstyrelserna.

Verksamheten i naturum ska kommunicera naturvetenskapliga, kulturhistoriska och upplevelsemässiga värden.

Nationalparkernas Hus

Finansiering av övriga naturum. För naturum som inte är statliga, kan Naturvårdsverket eller länsstyrelserna lämna bidrag till uppförande av naturum och utställning, i vissa fall även till driften.

6. Verksamhet

Innehåll. Verksamheten i och i anslutning till naturum ska fokusera på att kommunicera naturvetenskapliga, natur- och kulturhistoriska, kulturella och upplevelsemässiga värden. Den kan även behandla behovet av att bevara och vårda naturen, människans roll i naturen och inverkan på miljön, allemansrätten samt ge kännedom om skyddade områden och andra besöksmål för friluftslivet i trakten. *Kommentar*¹³

Karaktär. Framställningen i utställning, programverksamhet och naturvägledning i fält ska vara objektiv och saklig, samtidigt som den ska vara lustfylld, inspirerande och förmedla en positiv naturkänsla. Utställning och skyltar ska ha en estetiskt tilltalande utformning med hög kvalitet också i utförande och material.

Bemanning. Naturum ska vara bemannade och ha för ändamålet välutbildad personal.

Öppettider. Naturum ska ha generösa öppettider som möter efterfrågan från allmänhet och skolor. *Kommentar*¹⁴

¹³ *Kommentar:* Den breda målgruppen enligt pkt 3 ”allmänheten i alla åldrar utan särskilda förkunskaper” ställer stora krav på utformning och presentation av innehållet i naturum. Utställningen kan ha olika profil beroende på lokala förutsättningar.

Verksamheten bör på lämpligt sätt nyttjas som en del av områdesförvaltningen, dvs. för att påverka besökarnas beteende, kanalisera besöken, informera om bestämmelser, vad man bör och inte bör göra, etc.

¹⁴ *Kommentar:* I de fall naturum är stängt under lågsäsong bör det ordnas särskilt öppethållande och genomföras visningar efter bokning.

Avgifter. Inträde till statliga naturum ska vara kostnadsfritt. *Kommentar*¹⁵

Programverksamhet. Programverksamhet ska finnas, t.ex. temadagar, föredrag m.m. Denna verksamhet kan bedrivas tillsammans med andra intressenter.

*Kommentar*¹⁶

Utomhusverksamhet. Naturvägledning utomhus ska finnas i anslutning till naturum. *Kommentar*¹⁷

Tillfälliga utställningar. Möjligheter ska finnas till tillfälliga/utbytbara utställningar med olika teman, där även aktuella miljöfrågor kan ingå.

Barn. Naturvägledning och andra verksamheter anpassade för barn ska finnas.

Övrigt innehåll. I naturum ska i övrigt finnas material för besökare som inte är svenskspråkiga och en läshörna med fördjupningslitteratur. I naturumbyggnaden bör finnas en samlingslokal för minst 25 personer, för bildvisningar föredrag m.m. I eller i anslutning till naturum ska finnas toalett för besökare.

*Kommentar*¹⁸

Storlek. Utställningsytan ska vara minst 100 m².

Tillgänglighet. God tillgänglighet är en viktig demokratifråga. Naturum ska vara utformat och verksamheten bedrivas så att den så långt möjligt blir tillgänglig för alla medborgare, inklusive personer med funktionshinder. Det gäller även för lämpliga delar av anslutande målpunkter och stråk för naturvägledning utomhus. *Kommentar*¹⁹

Försäljning. Försäljning och servering i anslutning till naturum är viktiga delar av det totala serviceutbudet för besökare. Länsstyrelserna får i naturum dock inte utan särskilt bemyndigande bedriva sådant i egen regi. Undantaget är vissa produkter, som publikationer och annat informationsmaterial, i begränsad omfattning och med direkt samband till verksamheten. Försäljning och servering i anslutning till statliga naturum bör istället bedrivas av arrendator/entreprenör, företrädesvis med lokal anknytning. *Kommentar*²⁰

¹⁵ *Kommentar:* Avgift får tas ut för extra service och särskilda tjänster, såsom guidning av grupper. Guidning av skolklasser bör dock vara gratis i statliga naturum. Även andra än statliga naturum bör om möjligt ha gratis inträde.

¹⁶ *Kommentar:* Samarbete med skolan bör finnas, gärna i form av naturskoleverksamhet.

¹⁷ *Kommentar:* Exempel på former av lämplig naturvägledning är skyltar, guidade turer, demonstrationer, självguidande stigar, skyltade målpunkter etc. Se vidare bilaga 1.

¹⁸ *Kommentar:* Användningen av monterade djur bör begränsas och ersättas med t.ex. djursnidade i trä.

¹⁹ *Kommentar:* Tillgängligheten betonas av regeringen i konceptet ”design för alla”, som innebär att produkter, bruksföremål, inom- och utomhusmiljöer samt tjänster bör vara tillgängliga för alla så långt detta över huvud taget är möjligt (prop. 1999/2000:79, Skr 2002/03:25). PBL ställer krav för funktionshindrade vid om- och nybyggnad, liksom för att undanröja ”enkelt avhjälpna hinder”.

Naturum ska beskriva ett naturområdes värden och inspirera till vistelse och naturkontakt där.

Värmlands naturum

Verksamhetsplan och -berättelse. Varje naturum ska ha en plan för verksamheten. Ett förslag till verksamhetsplan ska ingå i huvudmannens ansökan att få nyttja naturums namn och logotyp enligt pkt 8 i dessa riktlinjer. Verksamhetsplanen ska ligga till grund för årlig verksamhetsberättelse som ska rapporteras till Naturvårdsverket enligt verkets riktlinjer. Planen ska hållas levande och revideras regelbundet eller vid behov. *Kommentar*²¹

Programråd. För varje naturum bör ett programråd finnas. *Kommentar*²²

²⁰ *Kommentar:* Statens begränsningar regleras i avgiftsförordningen 4 §. I samband med att servering i eller i anslutning till naturum är öppen, bör också naturum vara tillgängligt för besökare.

²¹ *Kommentar:* I verksamhetsplanen bör ingå syfte, målgrupper, huvudinnehåll och teman, tekniker för information/naturvägledning, drift, kompetensutveckling av personal, investeringar, programverksamhet, plan för förnyelse av utställningar och annan utveckling av verksamheten på kort och lång sikt.

²² *Kommentar:* Programrådets främsta uppgift är att stödja förvaltaren. Rådet bör diskutera arbetet i naturum, förslag om program för verksamheten och budget. Programrådet bör ha en bred bas. Där bör ingå representanter för länsstyrelse, kommun och ideella organisationer; och täcka turism, kulturmiljövård, friluftsliv, skolfrågor m.m. Rådet bör sammankallas av förvaltaren minst en gång per år.

7. Uppföljning och utvärdering

Huvudmannen. Huvudmannen ansvarar för att verksamheten i naturum regelbundet följs upp och utvärderas. Uppföljningen och utvärderingen ska rapporteras till Naturvårdsverket enligt verkets riktlinjer. *Kommentar*²³

Naturvårdsverket. Naturvårdsverket ska regelbundet göra en samlad uppföljning och utvärdering av kvalitén hos Sveriges naturum. Bland annat ska verksamhetsplaner och uppföljnings- och utvärderingsrapporter från naturumen utgöra underlag för detta.

8. Varumärket naturum

Rättigheter. Naturvårdsverket har rätten till namnet naturum och dess logotyp enligt 1 § varumärkeslagen. De är registrerade i Patentverkets varumärkesregister. Logotypen ska användas enligt de grafiska reglerna i bilaga 2 och får inte ändras. Original till logotyp och identitetsnamn beställs från Naturvårdsverket. Tecknet ® för registrerat varumärke ska anslutas till logotypen i all distribuerad kommunikation, dvs. trycksaker och webb. På skyltar och i utställningslokaler ska logotypen användas utan ®.

Godkännande. Naturvårdsverket äger med stöd av varumärkeslagen 1 och 4a §§ rätt att godkänna anläggningar som följer riktlinjerna för naturum, och därmed tillåta att de får nyttja naturums namn och logotyp. Den som vill nyttja namnet naturum ska ansöka om detta hos Naturvårdsverket. Till ansökan ska bifogas en plan för verksamheten, uppgifter om finansiering, drift och huruvida riktlinjerna för naturum tillgodoses. En anläggning som inte uppfyller riktlinjerna kan fråntas status av naturum. *Kommentar*²⁴

²³ *Kommentar:* Viktiga faktorer vid utvärdering/uppföljning är besökarantal och besöksmönster, besökarnas attityder och grad av tillfredsställelse från sitt besök, verksamhetens kvalitet, ekonomi samt drift av anläggningen. Viktigt är att även försöka fånga upp synpunkter från dem som inte besöker naturum.

²⁴ *Kommentar:* Godkännande medför att anläggningen får kallas naturum. Vid godkännande upprättas ett rättighetsavtal, där förvaltaren åtar sig att använda namnet naturum, logotypen samt även i övrigt följa riktlinjerna. Naturvårdsverket har möjlighet att ställa ytterligare krav i avtalet.

Om föreslagen lokalisering, verksamhet, innehåll etc. bedöms innebära att riktlinjerna för naturum inte kommer att uppnås, avslås normalt ansökan. Om inriktningen förändras i befintliga naturum så att riktlinjerna frångås, eller om det vid utvärdering visar sig att de inte längre följs, kan verket säga upp rättighetsavtalet och frånta anläggningen status av naturum. I första hand bör dock verksamheten styras mot önskade mål.

Anläggningar för besökare till naturen som inte uppfyller Naturvårdsverkets riktlinjer för naturum, kan självfallet ha sitt berättigande i många sammanhang, där resurser och andra omständigheter gör ett naturum olämpligt eller omöjligt. För sådana anläggningar rekommenderar verket namnet naturcentrum eller för mindre anläggningar naturhörna.

9. Namn och logotyp

Namnsättning. Det officiella namnet på ett naturum ska vara ”naturum” med följande identitetsgivande namn, ex. ”naturum Fulufjället”. Dessa ska användas tillsammans på skyltar, vid marknadsföring etc. Identitetsnamnet placeras vänsterställt och med inledande versal under logotypen enligt figuren nedan.

*Kommentar*²⁵

naturum®
Fulufjället

Stavning. Naturum ska stavas med enkelt *r* och böjas som ”hus” eller ”album”. Sålunda skrivs bestämd form *naturumet* i singular och *naturumen* i plural. Naturum ska skrivas med liten begynnelsebokstav, utom i början av mening i löpande text.

Färg. Normalt ska logotypen vara svart. På skyltar kan den återges negativt: vit på svart eller neutral bakgrund. Där kan den även vara ”naturvårdsblå” (PMS 295). Se vidare de grafiska reglerna i bilaga 2.

10. Naturvårdsverkets roll

Utveckling. Naturvårdsverket har en samlande och övergripande roll för att främja, utveckla och inspirera naturumverksamheten i Sverige. Verket ska arbeta för att öka kompetensen hos dem som arbetar med naturum. *Kommentar*²⁶

Uppbyggnad och finansiering. Naturvårdsverket har ansvar för uppförande av statliga naturum och kan även genom rådgivning och information bistå i uppbyggnadsskedet av övriga naturum. Verket finansierar statliga naturum och kan också bidra med ekonomiska medel för övriga enligt pkt 5 i dessa riktlinjer.

Utvärdering och uppföljning. Naturvårdsverket har ett övergripande ansvar för att följa upp och utvärdera naturumverksamheten i landet.

Samverkan. Verket ska främja uppbyggnad av nätverk och erfarenhetsutbyte mellan olika naturum, samt verka för samverkan med andra myndigheter och organisationer med informationsverksamhet. *Kommentar*²⁷

²⁵ *Kommentar:* Logotypen, identitetsnamnet och tecknet ® ska normalt användas utan annan grafik. Ett tillägg av egen symbol för ett naturum kan dock göras enligt de grafiska reglerna i bilaga 2.

²⁶ *Kommentar:* Kompetensutveckling kan ske genom att sprida kunskap om organisationer, publikationer, kurser och andra arrangemang, ordna utbildning, etc. Verkets webbplats är ett viktigt medel för detta. Verket bör främja utveckling av metoder, tekniker och FoU inom naturumverksamheten, samt initiera tema- och vandringsutställningar.

²⁷ *Kommentar:* Även utbyte med anläggningar och huvudmän i andra länder bör utvecklas.

Naturum ska fungera som en port till naturen i allmänhet och till ett visst naturområde i synnerhet.

Värmlands naturum

Marknadsföring. Naturvårdsverket ska samlat marknadsföra naturum och göra varumärket naturum känt. Verket håller original till logotypen för naturum.

11. Länsstyrelsernas roll

Förvaltning. Länsstyrelserna är huvudmän och förvaltare för statliga naturum. Länsstyrelsen kan utse andra naturumförvaltare via uppdrag eller upphandling. Länsstyrelsen ska följa upp verksamheten och utse verksamhetsansvarig naturumföreståndare. Länsstyrelsen ska verka för regional samverkan mellan naturum i länet samt medverka till kompetensutveckling hos naturumpersonalen.

Finansiering. Länsstyrelserna ska ansvara för driften av statliga naturum via medel från Naturvårdsverket. Även andra naturum kan ges driftsbidrag.

BILAGA I:

Naturum och annan naturinformation – en överblick

Information om natur och miljö kan ges på många sätt och i många sammanhang, däribland via naturum – en ofta mångsidig och attraktiv form. Denna bilaga syftar till att klargöra begreppet naturum och dess förhållande till andra typer av naturinformation. Indelningen har gjorts efter a) var informationen finns och b) hur den förmedlas.

Information på annan plats

Några av de grundläggande förutsättningarna för att människor ska besöka ett naturområde, har med information att göra:

- Man behöver känna till att området finns och få en översiktlig introduktion till vad det har att erbjuda. Informationen kan ske via skrifter, TV, radio, Internet, kartor, kurser, etc.
- Man ska vara motiverad och vilja ta sig dit. Informationen kan ge relevanta förväntningar på vad som finns att göra och uppleva i området och stimulera till att besöka det.
- Man måste kunna hitta till området. Här hjälper vägs skyltar och kartor i foldrar/guideböcker besökaren att finna vägen.

I övrigt finns självfallet en rad andra viktiga faktorer som kan avgöra om man tar sig ut; det kan vara individens erfarenhet och vanor, dennes eventuella sociala, psykologiska och fysiska hinder, eller huruvida det finns någon kollektivtrafik till området.

Information på plats

När besökaren har anlänt till området behövs annan slags information. Skyltar vid angöringsplatser och entréer tillsammans med markerade leder och stigvisare i terrängen, hjälper besökaren att *hitta där*.

Av särskilt stor betydelse för utbytet av ett besök är den information som syftar till att öka besökarens *förståelse* för en miljö och dess värden, i bemärkelsen att göra den begriplig. Internationellt talar man då om ”interpretation”, på svenska ”tolkning”. Det har definierats av Hultman (1985): ”Tolkning innebär att för en bred allmänhet beskriva en miljöns värden: vad som hänt och händer där samt varför. Tolkningen ska ge människor möjlighet att leva sig in i och känna för ekologiska sammanhang och människans roll”.

Definitionen är vid. Den skiljer inte på typen av miljö och därmed inte mellan natur- och kulturtolkning. Sambanden mellan människa och miljö är grundläggande. Betoningen på miljöer fokuserar det konkreta, en plats och tillämpning i fält. Det är i linje med andra grundläggande definitioner som betonar användningen av originalobjekt och direkt upplevelse eller illustrerade media. Pionjären

Freeman Tilden (1957) beskriver tolkning som ”en pedagogisk verksamhet vars syfte är att avslöja betydelse och samband genom användning av originalobjekt, direkt upplevelse eller illustrerande media, snarare än att bara överföra information i form av fakta”. Sharpe (1976) anger motsvarande tolkningens syfte som att i området hjälpa besökaren att uppskatta, förstå och bli medveten om områdets värden. Tolkningen ska berika och göra besöket trivsamt.

I Norden används med liknande betydelse, men med inriktning på naturområden, även begreppet naturvägledning. Det definieras av Nordiska Ministerrådets friluftslivsgrupp (NMR 1990): ”Med naturvägledning menas förmedling av känsla för och kunskaper om naturen. Naturvägledning syftar till att öka förståelsen för de grundläggande ekologiska och kulturella sambanden och för människans roll i naturen. Därigenom förbättras möjligheterna för positiva upplevelser i naturen och till ökad miljömedvetenhet hos den enskilde och samhället”. Termen naturvägledning används här i fortsättningen synonymt med naturtolkning.

Bemannad naturvägledning

Det personliga mötet med en guide/naturvägledare ger möjlighet till tvåvägskommunikation och anpassning av budskapet till mottagaren. Det skapar därmed en gynnsam atmosfär för att informera, men ställer också krav. Vid en bemannad guidning blir det särskilt uppenbart om besökarna är nöjda eller inte. Där har man åhörare som deltar frivilligt och bara är mottagliga så länge det känns engagerande och intressant. De är vad Sam Ham (1992) kallar ”a non-captive audience”. Om det inte känns meningsfullt kan åhöraren somna, visa ointresse – eller bara gå därifrån.

Bemannad verksamhet kan innebära guidade visningar av utställningar inomhus, guidade vandringar i fält, frågor och svar vid en informationsdisk, föredrag i samlingsal eller utomhus (ex. ”campfire talks” i USA:s nationalparker) demonstrationer och spontan information inom- och utomhus, temadagar etc. En annan form av bemannad naturvägledning är att rekonstruera eller på annat sätt levandegöra och dramatisera händelser eller historiska perioder.

Obemannad naturvägledning

Här finns text och bild i form av skyltar, informationsblad och foldrar. Självguidande stigar typ naturstigar kan göras via skyltar längs leden och vid utsiktspunkter eller via foldrar med markeringar på utvalda platser, eller med bärbar bandspelare. Även utställningar inomhus kan vara självguidande via text och ljud.

Utställningar är oftast inomhus och använder olika media med olika hög grad av interaktivitet, men även utomhus via skärmar och föremål, så kallade utemuséer. Utmaningen är att göra utställningarna tillräckligt levande och ur alla aspekter högkvalitativa med tanke på vad mottagaren kan tänkas vilja ha – allt enligt grundfrågan ”what’s in it for me?”.

Naturum

Våra svenska naturums huvudsyfte motsvarar väl innebörden i tolkning och naturvägledning enligt ovan. Namnet till trots finns det ingen skiljelinje mot kulturella aspekter och människans roll i naturen. Tvärtom är sambanden mellan människan och miljön centrala. Naturum ansluter sig här till diskussionen

om naturvägledning i Norden, där ett delmål anges vara ”att öka förståelsen för hur människan använt sig av och påverkat naturen i ett kulturhistoriskt perspektiv” (NMR 1990:52); en påverkan som kan vara på både gott och ont.

Naturum kan och bör inkludera många av formerna av den bemannade och obemannade naturvägledningen. Hela spektrat av inom- och utomhusverksamheter behövs för att få ett attraktivt och väl fungerande naturum. Det kan då utgöra ett besökscenter (”visitor center”) i dess bästa bemärkelse, som attraherar besökare och på ett lustfyllt sätt vägleder dem inte bara ut utan också, på ett djupare plan, vidare *in* i naturen.

Samtidigt kan naturligtvis många av ovannämnda former av naturvägledning användas också då inte ett naturum är knutet till ett område. Men märk väl att ett naturum inte fungerar utan naturvägledning!

Referenser och andra grundläggande böcker om tolkning/naturvägledning/interpretation:

Gross, M. & Zimmerman, R. (2002): Interpretive centres. The history, design and development of nature and visitor centres. Interpretive handbook series, no 5. UW-SP foundation press. Univ. of Wisconsin. ISBN 0-932310-17-6

Ham, S.H. (1992): Environmental Interpretation. North American press, Colorado. ISBN 1-55591-902-2

Hultman, S-G. (1985): Tolkning – en sovande jätte. Sveriges lantbruksuniversitet, avd f. landskapsvård rapport 35. ISBN 91-576-2381-3

Nordiska ministerrådet, NMR (1990): Naturvägledning i Norden, rapport 1990: 52. ISBN 91-7996-233-5

Reigner et al (1994): The interpreter’s handbook. Techniques for programs and presentations. Interpretive handbook series, no 2. UW-SP foundation press. Univ. of Wisconsin. ISBN 0-932310-17-6

Scottish natural heritage (1996): Visitor centres. A practical guide to planning, design and operation. ISBN 1-85397-214-2

Sharpe, G. W. (1976): Interpreting the environment. New York.

Statens naturvårdsverk (1984): Naturstigar – en idébok. Meddelande 1/1984. ISBN 91-38-08008-7

Tilden, F., (1957): Interpreting our heritage. University of North Carolina Press.

BILAGA 2:

Grafiska regler för naturums logotyp

Form och varumärke

Naturumlogotypen är ett registrerat varumärke. Det ska återges enligt figur 1 nedan. Det ska återges med ® = registrerat varumärke i anslutning till originallogotypen i all distribuerad kommunikation, det vill säga i trycksaker och i webbtexter. På skyltar och i utställningslokaler ska logotypen användas utan ®.

naturum®
Store Mosse

Figur 1. Logotyp med identitetsnamn, svart färg.

Färg

Logotypen ska i trycksaker och webbtext återges i svart tryck. Det blir tydligast och den riskerar inte att få konkurrens av färger i närheten. På skyltar kan logotypen återges negativt, dvs. vit på svart eller grå/neutral bakgrund. Logotypen kan även tryckas i Naturvårdsverkets ordinarie mörkblå färg enligt figur 2 nedan: PMS 295 eller 4-färgs-mix med 100 % cyan, 50 % magenta och 30 % svart.

naturum
Store Mosse

Figur 2. Logotyp med identitetsnamn, "naturvårdsblå" färg.

Tillägg av särskild symbol

I vissa fall och efter godkännande av Naturvårdsverket kan en särskild symbol för ett naturum placeras intill logotypen enligt figur 3 nedan. Vertikal linje anger vänstersidan på en tänkt kvadrat inom vilken symbolen placeras. Linjen förhindrar att tillägg inkräktar på och stör originallogotypen.

Symbolen kan vara i färg eller svart. Den bör utformas i ett stringent manér med tydliga konturlinjer och heltäckande klara färgfält. Detaljrika och tillkrånglade symboler ska undvikas. Tonade färgfält, foton eller rasterplattor ska inte användas.

Figur 3. Logotyp med identitetsnamn och placering av särskild symbol.

BILAGA 3:

SWEDISH ENVIRONMENTAL PROTECTION AGENCY

1(1)

PLATS
Naturvårdsverket,
Blekholmsterrassen

NÄRVARANDE
Direktör Johan Axell
Enhetschef Per-Magnus Åhrén

AVDELNINGSPROTOKOLL
2004-05-06 Nr N64/04

BESLUTANDE
Direktör Björn Risinger

FÖREDRAGANDE
Avdelningsdirektör Per Wallsten

Riktlinjer för naturum i Sverige (dnr 319-3547-03 Ns)

1 § Naturum är ett centrum för besökare till ett naturområde. Naturum beskriver, förklarar och ger förståelse för områdets naturvetenskapliga, kulturhistoriska och upplevelsemässiga värden och inspirerar till vistelse och naturkontakt där.

Naturum utgör ett viktigt medel för att förmedla kunskap om natur och naturvård samt öka allmänhetens utbyte av att vistas i naturen.

Naturvårdsverket äger namnet naturum som registrerat varumärke. Det får användas efter godkännande av Naturvårdsverket.

2 § Naturvårdsverket beslutar att upphäva gällande naturumpolicy, för att ersättas med bilagda riktlinjer för naturum enligt 3 §. Förslaget till riktlinjer har remissbehandlats. En kommenterad remissammanställning finns.

3 § Som en grund för fortsatt arbete med naturum beslutar Naturvårdsverket att fastställa bilagda riktlinjer för naturum i Sverige.

Vid protokollet

Per Wallsten
Justeras

Björn Risinger

Bilaga:
Riktlinjer för naturum i Sverige

Kopia till: Internt (Gd-pärm, Ns, No, NI, Nv, I-sekr, Rj, Hn)

BESÖK: BLEKHOLMSTERRASSEN 36
POST: 106 48 STOCKHOLM
TEL: 08-698 10 00
FAX: 08-20 29 25
E-POST: NATUR@NATURVARDsverket.SE
INTERNET: WWW.NATURVARDsverket.SE

BILAGA 4:

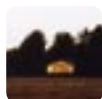
Beskrivning av bilderna

Omslagets framsida:

Fulufjällets naturum

Beläget i Fulufjällets nationalpark, Älvdalens kommun, invigt 2002
 - Arkitekt: Gunilla Hagberg, White arkitekter i Uppsala
 - Utställningsformgivare: Björn Ed
 - Utställningsproduktion: Bertil Brunnegård & Johan Sandzén, Naturinformation
 - Fotograf: Lars Wallsten

Sidan 3

Store Mosse naturum

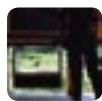
Beläget i Store Mosse nationalpark, Värnamo kommun, invigt 2003
 - Arkitekter och utställningsformgivare: Ulla Antonsson & Mattias Lind, White Arkitekter i Göteborg
 - Projektledning hus och utställning: Lennart Salomonsson & Johan Rova
 - Fotograf: Mikael Olsson

Sidan 4

Nationalparkernas hus

Beläget i Tyresta nationalpark, Haninge kommun, invigt 1997
 - Arkitekt: Per Liedner, Formverkstan
 - Utställningsformgivning och -produktion: Håkan Kvist & Kenneth Johansson
 - Fotograf: Claes Grundsten

Sidan 5

Fulufjällets naturum (se ovan)

- Fotograf: Lars Wallsten

Sidan 7

Fulufjällets naturum (se ovan)

- Fotograf: Åke E:son Lindman

Sidan 9

Värmlands naturum

Beläget i Mariebergsskogen, Karlstads kommun, invigt 2002
 - Arkitekt: Gunilla Hagberg, White arkitekter i Uppsala
 - Utställningsformgivare: Björn Ed
 - Utställningsproduktion: Bertil Brunnegård & Johan Sandzén, Naturinformation
 - Fotograf: Tre Bildare

Sidan 11

Nationalparkernas hus

(se ovan)

- Fotograf: Claes Grundsten

Sidan 13

Värmlands naturum (se ovan)

- Fotograf: Tre Bildare

Sidan 16

Värmlands naturum (se ovan)

- Fotograf: Tre bildare

Omslagets baksida:

Fulufjällets naturum (se ovan)

- Fotograf: Luc Pages

Nationalparkernas hus (se ovan)

- Fotograf: Claes Grundsten

Fulufjällets naturum

Nationella riktlinjer

naturum®

i Sverige

Naturum är ett centrum för besökare till ett naturområde. Naturum ska förklara och ge förståelse för områdets värden och inspirera till besök där. Naturvårdsverket äger rätten till det skyddade varumärket naturum.

Denna rapport innehåller Naturvårdsverkets riktlinjer för hur arbetet med naturum ska bedrivas i Sverige och vad som gäller för de anläggningar som efter verkets tillstånd får kallas naturum och använda den särskilda logotypen. Den beskriver syfte, lokalisering, verksamhet, grafiska regler m.m. Rapporten vänder sig till statliga och kommunala tjänstemän och konsulter som arbetar med att planera, anlägga och förvalta naturum, samt andra som är intresserade av naturinformation.